

*С. Г. Половка, О. А. Половка
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
вул. Садова 2, м. Умань, Черкаська обл. 20300 Україна
E-mail: sergi_polovka@ukr.net*

ІСТОРИЧНИЙ ЗРІЗ РОЗВИТКУ ГЕОМОРФОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ В ІНСТИТУТІ ГЕОЛОГІЧНИХ НАУК НАН УКРАЇНИ ТА ЇЇЗДОБУТКИ В АКВАТОРІЇ СВІТОВОГО ОКЕАНУ

У зв'язку з новими завданнями, викликаними розвитком геологозйомочних та пошуково-розвідувальних робіт в УРСР, в середині 50-х років ХХ ст. в ІГН АН УРСР організовано низку нових відділів та реорганізовано відділ геоморфології та четвертинної геології у відділ геотектоніки і геоморфології (В. Г. Бондарчук). Така реорганізація та створений потенціал широкого спектру геологічних напрямів і наукові досягнення в низці галузей знань, дали поштовх до вивчення дна Світового океану. Згодом теоретичні і прикладні напрацювання переросли в напрями геології океанів і морів в УРСР (Україні) [1 – 2; 4-5].

З часу офіційного заснування морських геологічних досліджень в Україні (1962) вивчення дна акваторії Світового океану здійснювалося за трьома традиційними науковими напрямами, які розвиваються і нині, один із яких - морська геоморфологія (П. Ф. Гожик, В. І. Мельник та ін.) [7].

Нині в Інституті геологічних наук НАН України існує геоморфологічна школа. До цієї наукової школи входять вчені, які зробили значний внесок у розвиток теоретичної, регіональної та прикладної геоморфології – академік НАН

України П. Ф. Гожик, доктори І. Л. Соколовський, В. М. Шовкопляс (ІГН НАН України). Крім цього ця школа поширилась на географічну науку – доктори наук П. К. Заморій, І. М. Рослий, О. К. Кошик, С. Ю. Бортник (Київський університет), чл.-кор. НАН України О. М. Маринич та доктори наук М. Ф. Веклич, М. Г. Волков, В. І. Галецький, В. П. Палієнко (ІГ НАН України) та десятки кандидатів наук [7].

Дослідниками геоморфологічної школи ІГН НАНУ розроблено прогноз розмивання та акумуляції осадків у береговій зоні (П. Ф. Гожик), складено карти підводних долин і каньйонів Чорного моря – М 1:500 000, що є першим узагальнюючим свідченням про ці унікальні форми підводного рельєфу (В. І. Мельник, Л. І. Мітін), які прирівнюються до Великих географічних відкриттів ХХ ст. Одержала подальший розвиток ідея зв'язку орогідрографічної сітки з підводними каньйонами та палеодолинами, їх залежність від неотектонічних рухів і проявів глибинної тектонічної активності. Встановлено для північно-західного шельфу Чорного моря, що підйом мантійної речовини по глибинних розломах призводить до зміни рельєфу поверхні мантії, а вона в свою чергу через «базальтовий» і «гранітний» шари впливає на рельєф поверхні осадочного чохла (Половка С. Г.) [6].

Українські вчені цієї наукової школи за часів СРСР, здійснювали дослідження шостого континенту та його акваторію. Співробітниками ІГН АН УРСР було уточнено положення берегової лінії, відкрито понад 150 підводних гір та височин, які сягають висоти 2000 – 2500 м відносно дна океану. За зібраними матеріалами створена нова лоція Антарктики. Дані промірів були використані для складання навігаційних карт ГС ЧЧФ ВМС СРСР. Встановлено, що дно шельфу перетинають чисельні жолоби від 500 до 2000 м. Шельф представлений двома зонами: внутрішньою та зовнішньою. В першій зоні частіше всього відсутні донні відклади, як припускають вчені це наслідок екзарації дна айсбергами. Дно другої зони представлено теригенними пісками з гравієм та щебенем корінних порід. В жолобах

розповсюджені терригенно-біогенні відклади, такі ж відклади виявлено і на материковому схилі, але тут переважає терригенний матеріал, який надходить із материка в наслідок айсбергового переносу.

Поява осередку України в Антарктиці (УАС «Академік Вернадський», 6. 02. 1996 р.), активізувала вивчення Південного океану науковцями нашої держави. Відповідно до Державної програми досліджень України в Антарктиці (Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 1996 р. № 719) розгорнулися 5 напрямків досліджень за 11 проектами: «Геологія», «Океанографія» та ін. На шельфі Західної Антарктики дослідження здійснювались українськими вченими в морі Беллінсгаузена, акваторіях Південних Оркнейських, Південних Шетландських островів, акваторії архіпелагу Аргентинські острови (район УАС «Академік Вернадський»). В протоці Дрейка вивчався рельєф дна та донні відклади тощо. Результатом цих робіт стало створення детальної оцифрованої карти, яка в подальшому стане складовою частиною Батиметричної карти Південного океану. Це реальний внеском України в міжнародну співпрацю з дослідження Антарктики. На базі зазначеної карти побудовані деякі спеціальні карти геоморфологічних характеристик [8]. Доробок українських дослідників із геоморфології Південного океану висвітлено в монографії «Геолого - геоморфологічні дослідження східноантарктичних морів Південного океану» (О. М. Іваннік, П. Ф. Гожик, 2002) . В цій роботі викладено результати аналітичних узагальнень та методичних розробок геолого-геоморфологічних досліджень східно-антарктичних морів Південного океану. Запропоновано методику дослідження геоморфологічної будови дна із застосуванням ГІС-технологій. Підтверджено, що застосування ГІС-технологій має значно поліпшити дослідження геолого-геоморфологічних компонентів земної біосфери. Охарактеризовано основні риси седиментогенезу та морфогенезу у Південному океані, що відзначаються складною просторовою мінливістю залежно від різноманітності природних умов, що відображено в процесах рельєфоутворення і в фаціальних системах різних рівнів. Викладено основні аспекти впливу рельєфу океанічного дна на розподіл зон біопродуктивності в межах Південного океану [3].

Слід наголосити, на тому, що завдяки даним, які були отримані під час досліджень в акваторії Світового океану, вченими світу, в тому числі і за участю дослідників із України, крок за кроком була викристалізована нова концепція літосферних плит (глобальна тектоніка), яка дала відповідь про схожість геологічної будови та історії геологічного розвитку Африки, Австралії, Європи, Північної та Південної Америки. Її сприйняли багато ботаніків і зоологів, які дістали «ключ» для розуміння багатьох спільностей у флорі та фауні.

Викладене дає підставу зробити узагальнюючий висновок, що досліджуючи дно акваторії Світового океану, вчені в Україні матимуть «ключ» до геологічних процесів, які протікають на всій планеті Земля.

Список літератури

1. Институт геологических наук / [авт. текста В. Г. Бондарчук, В. Б. Порфирьев, А. Е. Бабинец и др.]. - К.: Наук. думка, 1976. - 186 с.
2. Институт геологических наук / [авт. текста Е. Ф. Шнюков, В. В. Пермяков]. - К.: Наук. думка, 1986. - 108 с.
3. Іванік О. М. Геолого-геоморфологічні дослідження східноантарктичних морів Південного океану / О. Іванік, П. Гожик. - К.: Наук. думка, 2002. - 144 с.
4. Інститут геологічних наук 1926 - 2006 / [авт. тексту П. Ф. Гожик, В. М. Шестопапов, О. Ю. Митропольський та ін.]. - К.:, 2006. - 40 с.
5. Інститут геологічних наук Національної Академії наук України / [авт. тексту П. Ф. Гожик, В. М. Шестопапов, О. Ю. Митропольський та ін.]. - К.:, 2001. - 110 с.
6. Половка С. Г. Зв'язок сучасних морфоструктур (сучасного рельєфу) дна північно-західного шельфу Чорного моря з глибинними структурами тектоносфери: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геол. наук: спец. 04.00.10 «геологія океанів і морів» / Сергій Григорович Половка; Інститут геологічних наук НАН України. – Київ, 1999. – 16 с.
7. Половка С. Г. Історія морських геологічних досліджень в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра геол. наук: спец. 04.00.23 «історія геології» / Сергій Григорович Половка; Інститут геологічних наук НАН України. – Київ, 2011. – 36 с.
8. Половка С. Г. Морські геологічні дослідження вчених України в Антарктиці / С. Г. Половка // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка, серія «Геологія». – 2010. - Вип. 50. - С. 52 - 54.